

HIDÁN CSABA

HADI ESEMÉNYEK AZ ÁRPÁD- KORBAN

Egy hadviselési mód vagy fegyverzet kialakulását egymással szorosan összefüggő, kölcsönhatásban lévő tényezők alakítják ki. Elsősorban az adott történelmi kor-korszak a meghatározó. Meghatározó a földrajzi tényező, azaz a domborzat és az éghajlat. Ott, ahol trópusi meleg van és magas a páratartalom, nem lehet vastag nemez- vagy bőrpáncélt hordani. A vékony vászonruha átvágására, átszúrására pedig egy könnyebb, vékonyabb, hajlékonyabb pengéjű kard vagy szablya is elég. Egy erősebb páncélról e könnyű fegyverek lepattannának, és szúrásakor nem lenne elég stabilitásuk, nem lenne elég a szúrónyomaték. De vannak olyan fegyverek és harcéljárások, amelyeket akár több mint ezer évig is használtak többféle harcmezőn és körülmények közt is.

A steppei eredetű „nomád” harcmódor is ilyen. Az ellenséget felderítő, gyorsan lerohanó, csselfutást, majd ellentámadást alkalmazó, aztán a menekülő ellenséget kíméletlenül üldöző és felmorzsoló harcmódor a hunok, avarok, honfoglaló magyarok, törökök, mongolok jellegzetes harcmódora volt. Lényegében hasonlóan harcolnak a végvári vitézek: „az utaknak lese kemény harcok helye [...] arcul reá térvén úzót sokszor megvernek”¹, a kurucok és az újkori huszárok, kozákok is. Ez a harcmódor „túléli” a római nehézgyalogos, a kereszties hadjáratok korát, majd a 14–15. századi nyugati nehézlovas korszakot és az Újvilágban is sikeres. Az USA lovasságának megteremtője Kovács Mihály karcagi születésű huszár ezredes. Egyik fő erénye e harcmódornak és fegyver-

1 Eckhardt 1951, 143.

nemnek, hogy jobban alkalmazkodik a terephez és könnyebben győzi le a nagy távolságokat, mint más fegyvernemek.

E közvetlen tényezők mellett természetesen fontos az adott történelmi korszak vizsgált területének, népcsoportjának az életmódja, kultúrája. Ott, ahol a harcművészeteknek, ahol a hadakozásnak évszázados hagyománya van, könnyebb kiképezni és felszerelni egy csapatot vagy egy-egy embert. Nem elhanyagolható az adott terület, népcsoport életmódja, háttérkultúrája, vallása sem. Ezek a tényezők nem egymástól elszigeteltek, hanem folyamatosan kölcsönhatásban vannak egymással.

A steppei harcmódnak a magyaroknál évszázados hagyományai voltak. Keleti, bizánci és nyugati krónikák, évkönyvek tudósítanak a 9–10. századi magyarok hadjáratairól, fegyverzetéről, harcmódjáról.² Álmos és Árpád sikeres honalapítása után a magyarok 47 hadjáratot vívtak Kárpát-medencei hazájukból kiindulva. Ebből 42–43 győzelemmel zárult, 5–6 sikertelen volt.

A magyarok csatározásaik során szövetségesként és ellenségként Európa olyan távoli területeiig jutottak el, mint az Ebró, a dán határ, Itália déli része és Theszaloníki, átkeltek mély folyókon (Duna, Rajna, Szajna, Pó, Brenta), és nagy hegyeken (Alpok, Balkán-hegység, Appenninek, Pireneusok).³ Télen is képesek voltak csatázni, ami önmagában már nagy teljesítmény, hiszen 917-ben Bázelt foglalták el, 922-ben Közép-Itáliában csatáztak és 937-ben Worms környékén harcoltak. Nyílt nagy csatákban győztek le különböző ellenséges seregeket (899 Brenta, 907 Pozsony, 908 Eisenach, 910 Lechfeld, 919 Püchen, 923 Brescia, 942 Róma).⁴ Vereség esetén pedig nem a Kárpát-medencében győzött az idegen támadó sereg, hanem messzi idegenben állították meg a magyar csapatokat. Több mint 100 évig a Kárpát-medence területén nem járt ellenség. Ez lehetővé tette a folyamatos gyarapodást és fejlődést. A hadjáratokban nem vett részt központi fejedelmi sereg, sem hatalmon levő fejedelem. Európa geopolitikai viszonyairól a 10. században a magyarokon kívül valószínűleg csak a vikingeknek voltak reális ismereteik.

2 A témáról ajánlott irodalom: Kristó 1996; Györffy 1975; Hidán 2018

3 Bóna 2000, 61.

4 Uo. 60.

1000 után, Szent István király uralkodása idején a magyar haderő részben megváltozott. Ez nem annyira a harcmódot és a fegyverzetet érintette, hanem inkább a haderő társadalmi összetételét. A királyi és a főúri-főpapi központokban azonban megjelent egy általánosan keresztény-európai fegyverzettel ellátott csapatnem is. A sereg zöme azonban még hagyományos régi fegyverzettel lehetett ellátva. Ajtony seregét a nagyőrszi csatában Csanád pedig a steppei hadviselés hagyományos alkalmazásával győzte le. A 14. században született *nagyobbik Gellért-legenda* így számol be a csatáról: „Miután a Tiszán átkeltek, megütköztek Ajtonnyal és seregével. Nagy harsogás és lárma támadt; a küzdelem délig tartott, sokan hullottak el sebesülten innen is, onnan is, mindkét oldalról. Végül Csanád serege futásnak eredt [...] Csanád pedig arra az éjszakára táborot ütött egy hegynél, amelyet Oroszlánosnak nevezett el. Ajtony meg a Nagyőrsznek mondott mezőn vert táborot. És nemsokára azon az éjszakán egymásra rontottak. Ajtony serege, mely a síkságon táborozott, hátat fordítva futásnak eredt. Ajtonyt pedig Csanád serege a csata helyszínén megölte.”⁵ Ha térképre vázoljuk fel a történetet, az alábbiakat láthatjuk: Ajtony serege Marosvár felől érkezett, a hátát a vár fedezte. Az első csata után a királyi sereg „megfutott”, ami valószínűleg taktikai cselfutás volt, ezzel elcsalta Ajtony seregét a biztos hátteret adó Marosvártól. A második összecsapás már Nagyőrsznél volt, mely Oroszlánostól 40 km-re van. Nagyon valószínű, hogy egy Tisza nádasaiban elbújtatott másik királyi sereg vágta el Ajtony visszaújtját a vár felé és verte szét a 40 km-es úttól és az előző napi harctól fáradt sereget. Akár az elbújtatott királyi seregrész, akár az előző nap visszavonuló királyi sereg fordult vissza és győzte le Ajtony csapatát, a cselvetés, a taktikai visszavonulás és „arcul reá térés” jellegzetes steppei harcmódor, melyet a Tisza és Maros árterületén nehézfegyverzetű páncélos sereggel aligha tudott volna megvívni a király vezére. Igaz ugyan, hogy csupán egy legenda nyomán nehéz rekonstruálni egy csata eseményeit, ez esetben azonban a helyszín és az események sorrendje nem mond ellent a logikának.

Hasonló harcmóddal győzték le a magyarok II. Konrád betörő seregét 1030-ban. A betörő ellenség elől elhajtották az állatokat, a lakosság is elmene-

5 Blazovitch 1996, 27–28.

kült és a „felperzselt föld taktikája” bevált. A német sereg a Rába környékén már éhezett és nemsokára támadásba lendült a magyar sereg is. Konrád kénytelen volt visszavonulni és egy német forrás szerint „Magyarországból katonaság nélkül és semmit sem érve el tért vissza, minthogy a hadsereget éhség veszélyeztetet- te és Bécsben a magyarok elfogták.”⁶

1044-ben az Aba Sámuel seregét legyőző III. Henrik hadseregében a németek mellett magyarok is voltak.

I. András alatt a besenyők betelepítése határvédelmi és a hadsereg erősítésének céljából történt. Már a 10. századtól Talmács törzsbeli besenyők őrizték a Vöröstoronyi-szoros bejáratát és az ettől nyugatra levő hegységet a Besenyők erdejének nevezték. Talmács törzsbeli besenyők telepítése mutatható még ki a 10. században még magyar fennhatóság alatt levő határvidéken Stájerországban a Mura mentén és Morvaországban a Morva-szorosban.⁷ Ezek a gyepüelvéen létesített besenyő telepítések beleillenek a korabeli határvédelmi elképzelésbe. Az ország belsejében Székesfehérvár körül és a Tisza átkelőhelyeinél telepítettek még besenyőket. Írásos forrás a besenyők harcban való részvételéről az 1051-es esztendő eseményeinek kapcsolatában szól. Bár a 14. században készült krónika-kompozíció jóval a csata után íródott és több forrásra is támaszkodott, valószínű, hogy a harci cselekmények lényegét a valóságnak megfelelően mondja el. „Amikor a császár behatolt Hungáriába, és a fölétett vidékekre ért, sem katonáinak, sem lovasainak nem talált élelmet, azt sem tudta, hol vannak hajói, így azokról sem kaphatott semmiféle segítséget. Átkelvén az erdőkön elérkezett a Bodokot hegyekhez, pedig mindenféle élelemben hiányt szenvedett. Közben Gebarth püspök Geurinumba érkezett, és levelet küldött Henrik császárhoz, amelyben azt tudakolta tőle, hol kell várnia rá. A levélvivőt azonban, mivel Isten is így akarta, elfogták András király portyázói, és hozzá vezették. Amikor Miklós püspök tolmácsolásában megismerték a levél tartalmát, válaszlevelet írtak Gebarth püspöknek, és egy vendégtelepessel küldték el neki. Ez úgy tett, mintha a császár küldte volna, elvitte Gebarth püspöknek a levelet, amely a következőket tartalmazta: »Tudd meg, derék Gebarth püspök, hogy birodalmunk nagy és súlyos ügyei arra

6 Kristó 1986, 58.

7 Havassy 1996, 14.

kényszerítenek, hogy Hungáriából visszatérjünk Teutoniába; ellenségeink ugyanis megszállták birodalmunkat. Rajta hát, siess, a lehető leggyorsabban semmisítsd meg a hajókat és gyere hozzánk Ratisponába. Számodra sem biztonságos tovább Hungáriában időzni.« Gebarth püspök – tudomásul véve ezt – sürgősen Teutoniába menekült. A császár pedig csalódott abban a reményében, hogy a hajókról segítséget várhat, a csaknem éhen halt; ugyanígy nyomorúságos éhínség fenyegette egész seregét a lovakkal és a málhás állatokkal együtt. Ezen felül a magyarok és a bisenusok éjszakáról éjszakára szüntelenül nyugtalanították, mérgezett nyilakkal öldösték őket, sátraik közé köteleket feszítettek és így sok embert elröböltek, akik valamilyen szolgálatot teljesítettek. A teutonok a rájuk záporozó és őket elemészítő nyílesőtől félvén a földbe ásták magukat, és maguk fölé borítván pajzsukat, elevenen a holtakkal egy sírba feküdtek. Mert a sírban, amit halottnak ástak, éjszaka élő feküdt, és amit éjjel élőnek ástak, nappalra halott foglalta el.⁸ A steppei harcmodorra jellemző eseményt ír le Kézai Simon a Bársonyosnál megfutamodott németekről: „[...] és amikor a császár őrszemei elbizonytalanodott pillantásaikkal azt látták, hogy a magyarok ide-oda nyargalásznak, azt hitték, hogy az egyezségben valami csel van, és a seregnek ezt tudtára adva azt mondták, hogy azok az ő üldözésükre jöttek.”⁹

1068-ban besenyő-úz támadás érte Magyarországot. A magyar sereg üldözőbe vette őket és Kerlésnél csatára kényszerítette a besenyő sereget. A krónikakompozíció a magyar seregben is említ előretörő íjászokat, mégpedig Géza herceg vezetésével: „Geysa herceg, aki mindig óvatos volt, az enyhébb emelkedőn hágva föl, nyilazva rontott a kunokra. Testvére, László, az első támadáskor négyet megölt a legvitézebb pogányok közül, az ötödik súlyosan megsebesítette őt nyilával, de ezt nyomban meg is ölte. Az isteni irgalom azután gyorsan begyógyította ezt a sebeit. A pogányok szégyenletesen megfutamodtak az őket irtózatossal fenyegető magyarok elől. A magyarok azonban még gyorsabban üldözték őket, s éles, szomjazó kardjaikat a kunok vérével részegítették. A frissen borotvált kumán fejeket úgy hasogatták le kardcsapásaikkal, akár az éretlen tököket.”¹⁰

8 Kristó 1986, 117–118.

9 Veszprémy 2001, 113.

10 Kristó 1986, 133.

1091-ben, amikor László király haddal ment a horvátok ellen a Kapella hegységre Tengerfehérvárnál (Biograd na moru), kijutott az Adriai tengerhez. Ekkor törnek be a kunok Erdélybe és a bihari meg tiszai részekre. A 14. századi krónikakompozíció szerint amint erről a király értesült „gyorsabban tért vissza, mint ahogy tudott, és vitézeivel hamar a kunok után nyomult”. Bár a kunok ekkor zsákmánnyal megrakva vonultak vissza – tehát már nem tudtak olyan gyorsan mozogni, mint foglyok és rablott holmik nélkül –, a magyar sereg menetteljesítménye csodálatra méltó, hiszen Tengerfehérvár és a Pogács folyó közt körülbelül 530–550 km van. Szent László két csatában is legyőzte a kunokat.

Külön említ a *Képes Krónika* besenyőket és székelyeket az 1116-ban megvívott Olsava parti csatában. A II. István és Vladislav cseh herceg közötti csata cseh győzelemmel végződött és a *Képes Krónika* egy III. István kori, azóta elveszett krónikából merítve tudósít az eseményekről.¹¹ Prágai Kozma írásából azonban megtudhatjuk, hogy a magyarok néhány csapata „míg el sem hangzott a parancsszó, amazokkal szemben átkelt a határfolyón” és megtámadta a cseh tábornokot. Rohamuk olyan gyors volt, hogy a cseh fejedelem is menekülni kényszerült.¹²

1146 áprilisában, miután Borisz III. Konrád német király és Henrik bajor herceg és egyben osztrák őrgróf támogatásával betört Magyarországra és elfoglalta Pozsonyt, II. Géza gyorsan a vár felszabadítására sietett. Pozsonyt igen gyorsan körülfojták az íjászok és a különböző ostromgépek.¹³ Az 1146-os Lajta menti csata végül győzelemmel végződött a magyarok számára. Bár a *Képes Krónika* interpolált részében újra azt olvashatjuk, hogy a „rossz besenyők és a hitvány székelyek valamennyien egyszerre megfutottak, mint birkák a farkasok előtt”, valószínű, hogy a futás csulfutás volt csupán. Nekik éppen az volt a dolguk, hogy megkezdjék a csatát, az ellenséges csapatokat megzavarják, kicsalják a helyükről, hogy aztán a megfelelő időben és helyen a magyar nehézlóvasság is beavatkozhatson. A csata végén azonban újra a könnyűlovasságé volt a feladat, hogy üldözze az ellenséget, amint 1146-ban a Fischa folyóig üldözte is. Freisingi Ottó, aki kortárs, *Gesta Friderici* című művében ugyanezt a csatát leírva nem

11 Györffy 1990, 119.

12 Makk 2000, 46.

13 Uo. 84.

székely és besenyő csapatokról, hanem a magyarok két előharcoló, nyilazó csapatáról ír, amelyeket két ispán vezet.¹⁴ A külföldiek számára tehát jellemzője ez a magyar seregnek. 1157-ben ígéretének megfelelően, amikor II. Géza Frigyesnek segítséget küld, a magyar sereg mintegy félezer íjászból állott. A magyar csapat Jasomirgott Henrik osztrák herceg seregében csehekkel együtt vett részt a Milánó körüli harcokban és kiváló nyilazásaikkal tűntek ki a németek előtt.¹⁵

Az 1167. évi magyar-bizánci háború kapcsolatában bizánci források szólnak a magyar seregről is. Ezek szerint a Dénes ispán által vezetett magyar sereg tizenötezer vértés lovasból, íjászból és könnyű gyalogosból állt.¹⁶ Érdekes a bizánciak véleménye a csata kimeneteléről. Részben annak tulajdonítják a bizánci győzelmet, hogy ők buzogányokkal is fel voltak szerelve, amelyeket a hosszas küzdelemben kicsorbult kardok helyett használtak.¹⁷

Figyelemre méltó Anonymus *Gesta Hungarorumának* az a része, amikor arról ír, hogy Árpád és a vezérek bevonulnak Attila városába. A húsz napos ünnepség bemutatása valószínűleg egy 12. század végi, 13. század eleji harci játék alapján készülhetett, említést érdemel azonban, hogy a lándzsás, pajzsos lovagi torna mellett Anonymus arról is ír, hogy az ifjak régi pogány módra íjjal és nyíllal játszottak, szórakoztak.¹⁸

1230-ban meghalt VI. Lipót osztrák herceg, aki évtizedekig jó viszonyt tartott fenn unokatestvéreivel, Imre és II. András magyar királyokkal. Utóda Frigyes, harcias természetű volt és a magyar-osztrák összecsapások a határ mentén meg is kezdődtek. 1233-ban a magyarok nyomultak be Stájerországba, majd amikor visszavonultak, az őket üldöző stájerekre hirtelen visszafordultak és a lesben álló csapatok is az üldözőkre támadtak. A stájerek túlnyomó többsége ott veszett a csatában.¹⁹

A 13. század közepén egyedül a mongol támadás fenyegette a magyar állam létét. Az 1241–42-es mongol támadás iszonyú pusztítással és veszteségekkel járt.

14 Gombos 1937, 1766–1768.

15 Makk 2000, 144.

16 Kristó 1986, 92; Moravcsik 1984, 242–245.

17 Moravcsik 1984, 245.

18 Kristó 1995, 332.

19 Kristó 1986, 108.

A kudarc, melyhez hozzátartozik a katonai vereség is, nem csupán katonai volt. Magyarországot éppen egy olyan időszakban érte az óriási erejű támadás, amikor az országot különben is belső válság és az abból való kiútkeresés jellemezte. A régi vár- és udvari birtokszervezet és a királyi vármegyék bomlása maga után vonta a társadalmi változást is. Mindezek ellenére hiba volna csak a magyarországi belső válság és a hibás katonai cselekvés számlájára írni az 1241–42-es vereséget és pusztítást. Ugyanúgy hiba a klasszikus hadtörténeti munkákban az az okfejtés, hogy a magyar seregben a páncélosok számának kicsiny létszáma okozta volna a Muhi csatában a vereséget. A magyar seregben pedig ugyanúgy voltak régi steppei módon harcoló csapatok, mint a mongolokéban. 1206 után, amikor az Onon forrásánál Dzsingisz kán kitűzte a kilenclábú fehér jakfarkas zászlót, jó hatvan évig a mongolokat nem győzte le senki.²⁰ Koreától a Kárpát-medencéig a mongolok mindent meghódítottak. A Magyarországot támadó és átkaroló északi és déli mongol sereg (Orda és Bajdar északi és Borundaj déli seregrészeiről van szó) közt a távolság 850–900 km volt. A Batu és Szübej vezette főszereg pedig majdnem középen támadott. Ezt a sereget sem a Sajó folyó, sem Tomaj Dénes fatorlaszai nem állíthatták meg, és semmilyen páncélos nyugati típusú haderő nem állította volna meg, ismervén az 1241-es valóságos helyzetet Magyarországon. Lignitznél (Legnica) Orda és Bajdar seregének sem okoztak gondot a sziléziai páncélos erők, mint ahogyan a khorezmi páncélosok sem Dzsingisznek és Szübejnek.

Az azonban igaz, hogy jól felfegyverzett, megfelelő támadó és védőfelszereléssel ellátott és jól vezetett haderő már sikeresebben vehette volna fel a harcot a mongolokkal. Érdekes a korabeli keleti, magyarországi és nyugati forrásokból egy kissé elemezni a mongol harcmódot és lehetséges ellenszerét. Kirakhoz Gandzakeci (1200–1271), *Az örmények története* című írásában leírja Dumanisz, Samsulde, Tiflisz és Lori városok pusztulását.²¹ A szokásos felderítés, elrettentés, cselből való meghátrálás mellett, amivel a közép-ázsiai nagyvárosokat is bevették, olvashatunk itt falak aláaknázásáról és felrobbantásáról is. Az említett erősségek kivétel nélkül erős kőfalakkal rendelkeztek. Igen érdekes Szung Lien leírása a Muhi csatáról a

20 Ligeti 1962, 90.

21 Katona 1981, 77.

Jüan Li könyvben.²² A kínai történetíró szerint a Sajó hídjánál Batu seregéből harminc vértés esett el és egy alvezér, Bakatu. Ha a szám nem is tekinthető hitelesnek, maga a tény, hogy vértések is harcoltak a mongol seregben megerősíti a többi forrást, amely a mongolok pikkelypáncél készítéséről és vérteseiről szól.

Rogierius mester, mint a többi forrás, a mongolok egyik fő harcászati erősségeként a sűrű és folyamatos nyilazást említi.²³ Hadigépekről többször szól Rogierius és Spalatói Tamás esperes is. A taktikai visszavonulásról, ami már stratégiai is lehet (Pesttől a Sajó folyóig), és a nyílt csatában alkalmazott hadigépekről már csak az utóbbi szerző szól részletesen.²⁴ A felszerelésüket részletesen ismerteti Spalatói Tamás és Johannes de Plano Carpini is.²⁵ A tatárjárás, tehát a honvédelem általános kérdésein túl felvetette azt is, hogy szükséges egy pusztai módon felszerelt és harcoló hatékony csapatnem is. Magyarországon IV. Béla és tanácsadóinak éleslátása éppen abban rejlett, hogy egyrészt páncélos katonák kiállítását kérte a városoktól is, másrészt a kunokat újra behívta az országba, harmadrészt kiterjedt vérépítési tevékenységbe fogott.²⁶

A haderőreform az ország fegyverforgató rétegeinek egészét érintette a király „hű báróitól” kezdve a társadalom középső rétegein keresztül egészen az alárendelt elemekig.²⁷ 1249-ben az osztrákok kezdeményezte határ menti har-

22 Uo. 83.

23 Uo. 129–130.

24 Uo. 174–181.

25 Uo. 238–249.

26 Már 1242. november 16-án megerősítette Petrinja, Szamobor és Varasd kiváltságait és Verőce mellett újszerű intézkedést tett. Elrendelte, hogy Zágráb-Váralján virágzó kereskedőtelep (ricus Latinorum) költözzék fel a „Gréc” (Gradec) hegyre, azt falakkal erősítsék meg. Az új közösséget kötelezte, hogy hadjárat esetén tíz páncélost küldjön a királyi seregbe, ezáltal nemcsak megvetette Zágráb szabad királyi város alapjait, hanem egy új elvet is felvillantott. A városnak mint jogi-topográfiai védelmi egységének koncepcióját. Hasonló intézkedéseket láthatunk később Budavár (1244), Körmend (1244), Nyitra (1248) esetében is. A témáról lásd: Szűcs 1993, 11., 24–25.

27 Alárendelt elemként olyan szolgálattevőket kell érteni, mint lovászok, kulcsárok, pohárnokok, fegyverhordozók. Szűcs Jenő ismerteti a Dejter falubeli Milosz pohárnok esetét. Ha az érdekelt két fia teljes fegyverzetben (*in armis militaribus*) részt vesz az Ottokár elleni hadjáratban, akkor a családot felmenti kondicionális szolgálatai alól. A fogadalomnak Milosz két fia eleget is tett és 1252. június 15-én kelt oklevelében a királyi harcosok (*exercitiales regii*) közé emeli őket. A témáról lásd: Szűcs 1993, 22.

cok miatt, IV. Béla nagy sereget vezetett Ausztriába, amelyben már kunok is részt vettek. A júliusban zajló harcok során a magyar és kun csapatok nagy pusztítást okoztak osztrák földön egészen Mariazellig és Kirchsschlagig.²⁸

1259-ben a nikaiai uralkodó megsegítésére 1500, más szövegváltozatok szerint 3000, illetve 13 000 válogatott lovasíjász érkezett Magyarországról.²⁹ A pelagóniai csatában a bizánci seregben a magyarok mellett kun, bolgár és szeldzsek segédcsapatok is voltak. E csapatnemek a gyors mozgásra és az ellenfél kifárasztására törekedtek, ez jellegzetesen steppei harcmód.³⁰

II. Ottokár ellen már 1271-ben a Rábca vidékén megnyertek egy csatát a magyarok, ahol a sűrű nyilazás futamította meg a cseheket, de a nagy összecsapásra 1278-ban, Dürnkrutnál került sor. A döntő ütközetet 1278. augusztus 26-án vívták meg. A csata magyar részről szinte iskolapéldája lehetne a könnyű- és nehézfégyverzetű csapatok megfelelő időben való jó együttműködésének. Kézai Simon igen szemléletesen írja le a csata előkészületeit. Krónikájából megtudjuk, hogy Rudolf serege nehézfégyverzete miatt igen lassan mozgott, és amikor Kun László király tudomására jutott, hogy Ottokár csatára készül, igen gyorsan a cseh sereg közelébe vonult és minden oldalról körbezárta. Szövegében nemcsak kun, hanem magyar íjásokról is szó van.³¹ A támadást tehát a magyar és a kun íjások kezdték és a nyilak miatt nagy veszteségeket szenvedő cseh vezér, Milota Dedič katonái megfutottak, aztán a lengyel katonák is követték őket. Majd a magyar sereg nehézfégyverzetű harcosai közelharcba keveredtek a csehekkel. A másik szárnyon Rudolf német csapatai csaptak össze cseh, meissenai, thüringiai, bajor és lengyel harcosokkal. Rudolf szorongatott helyzetben levő németjeit a magyar sereg beavatkozása mentette meg, amikor oldalba kapták az előretörő cseheket. Ezalatt az idő alatt a közelharc elől hátrahúzódó kunok elfoglalták a cseh király táborát. Ottokár a veszni látszó csatát személyes példamutatásával akarta megfordítani, de az összecsapásban lováról lezuhant. A menekülő cseheket aztán üldözőbe vették és így vált teljes győzelemmé a dürnkruti csata Kun

28 Kristó 1986, 134.

29 Lukinich 1925, 225–240.

30 Darkó 1934, 95.

31 Veszprémy 2001, 218.

László és Habsburg Rudolf számára. László király és a magyar sereg sok fogolylyal, hadizsákmánnyal tért haza és az elragadott cseh zászlókat és pajzsokat a győzelem emlékére a fehérvári székesegyház falára aggatták fel.³²

Érdekes az 1280-ban vagy 1282-ben megvívott Hód-tavi ütközet a lázadó kunok és IV. László közt. A magyar krónika 1282-re keltezi az ütközetet és úgy meséli el a történetet, mintha idegenből jött haderő támadta volna meg az országot. A csata a király győzelmével végződött és a kunok egy része távozott az országból, másik része elfogadta a király feltételeit.³³ Ami figyelemre méltó a csata leírásakor, az a sűrű és váratlanul jött záporosó a pogányokkal szemben, „akik az íjukban és a nyilaikban bizakodtak, de a sűrű eső miatt – a próféta szavai szerint – olyanok lettek, mint a föld sara.” A *Zsoltárok könyvéből* vett idézet akár valóságos záport ír le, akár csak egy toposz, mindenféleképpen jellemző. Több középkori és népvándorláskori csata elbeszélésekor ugyanis a keleti nyilazó ellenség felett aratott győzelmet a krónikások a gyors és sűrű esővel is magyarázzák.³⁴ Az igaz, hogy az összetett, merevszarvú visszahajló íj megereszkeedik, ha megázik, de az is igaz, hogy a felázott és fellazult talajon a nehézlovasság sem tud kellőképpen rohamozni.

1285-ben tatár támadás érte Magyarországot. Torockó vára alatt az aranyosszéki székelyek legyőzik a tatárokat, több mint ezer embert megszabadítottak és a tatárok közül is sokat elfogtak. Az országban maradt tatárok nyögér néven a későbbiekben a királyi haderőt gyarapították.³⁵ 1285 és 1290 között mind IV. Lászlónak, mind pedig Rudolf német király fiának, Albert osztrák és stájer hercegnek egyre több gondot okoztak a Dunántúl nyugati felében mind több várat birtokló Kőszegiek. Albert herceg már 1285-ben támadott. A német

32 Kristó 1986, 144–146.

33 Uo. 229–230.

34 Az eső, egészen pontosan a hirtelen jött zápor jelentősége nem csak európai krónikákban olvasható. A középkori kínai és a belső-ázsiai történeti irodalomban is többször előjön a hirtelen zápor, ami az egyik küzdő fél számára végzetes. Birtalan Ágnes kutató a mongol népköltészet és hiedelemvilág kiváló ismerője megtalálta az esőhözó sámánok harci tevékenységével foglalkozó hiedelmet a mongoloknál. Si Naj-an Suj Hu Csuan című könyvében (Európa Könyvkiadó, 1961. Csongor Barnabás fordítása) többször találkozunk vihártamasztó, esőküldő, de azt megfordító varázslatokkal is különböző csaták leírásakor.

35 Németh 1953, 304–318.

krónikák tudósítása szerint a határ menti osztrákok és stájerok figyelmeztették Albert katonáit, hogy a magyarokkal nem lehet úgy harcolni, mintha francia lovagok lennének, hanem hol futni, hol támadni kell, ahogy az alkalom kívánja. Amikor a páncélos németek felálltak, a magyarok kilöve nyilaikat hol megfutamodtak, hol támadtak. Amikor a németek azt fontolgatták, hogy küldöncöt menesztenek a magyarokhoz, hogy hagyják abba a lövést, és lovag módra vívjanak meg, lenyilazták a küldöncöt is. A sokórás nyilazás megtette a hatását, és Albert serege megadta magát. Az írott tudósítás külön kiemelte a németek számára hátrányos és tipikusan steppei típusú hadviselést.³⁶

Ugyancsak német források, mint Ottokar von Steier, az *Annales Wormatienses*, valamint a *Chronicon Colmariense* is az 1298-as gölheimi csatával kapcsolatosan jellegzetes magyar hadviselésről, fegyverzetről szólnak. III. András király ugyanis néhány száz lovassal támogatta apósát, Albert herceget, hogy elnyerje a német királyi méltóságot. A Rajna bal partján megívott csata Adolf halálával és Albert győzelmével végződött. A német kútfők feljegyzik a Balassa-családbeli Miklós fia, Demeter által vezetett magyar seregről, hogy nem voltak nehézfegyvereik, hanem ijaik és nyilaik, mély folyókon biztonságban úsztattak át lovukon és hajuk, meg hosszú szakálluk be volt fonva.³⁷

Az Árpád-korban a magyar győzelmek egyik oka az volt, hogy a megfelelő helyen és időben a megfelelő csapatnemeket vetették harcba. A hagyományosan steppei felszereléssel és nomád módon harcoló csapatok mellett létrejött egy európai típusú nehézfegyverzettel ellátott, kislétszámú, de válogatott haderő is. Az ország védelmét még a századok során kiépülő várrendszer is szolgálta. A székelyek és a kunok sajátos közigazgatási rendszerben élő népessége pedig különleges katonai feladattal volt megbízva.

Az Árpád-korban a magyar haderő sikerrel védte meg Magyarországot. A magyar állam nemhogy nem szenvedett el területi veszteséget, hanem Szent István államához képest még gyarapodni is tudott.

36 Kristó 1986, 149.

37 Wertner 1915, 58–84.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Blazovich 1996.** Blazovich László et al. (szerk.): *Szent Istvántól Mohácsig. Források a középkori Magyarországról.* (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 6.) Szeged, 1996.
- Bóna 2000.** Bóna István: *A magyarok és Európa a 9–10. században.* História MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2000.
- Darkó 1934.** Darkó Jenő: *Az ősmagyar hadművészet fejlődése és hatása Nyugateurópára.* Danubia Könyvkiadó Rt., Budapest–Pécs, 1934.
- Eckhardt 1951.** Eckhardt Sándor (szerk.): *Balassi Bálint összes művei I.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1951.
- Gombos 1937–38.** Gombos F. Albin: *Catalogus fontium historiae Hungaricae I–III.* Szent István Akadémia Stephaneum, Budapest, 1937–1938.
- Györffy 1975.** Györffy György (szerk.): *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1975.
- Györffy 1990.** Györffy György: *A magyarság keleti elemei.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1990.
- Havassy 1996.** Havassy Péter (szerk.): *Zúduló sasok.* (Gyulai Katalógusok 2.) Erkel Ferenc Múzeum, Gyula, 1996.
- Hidán 2018.** Hidán Csaba László: *Régi magyar fegyverek. Nem csak hagyományörzők számára.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018.
- Hodinka 1916.** Hodinka Antal: *Az Orosz Évkönyvek magyar vonatkozásai.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1916.
- Katona 1981.** Katona Tamás (szerk.): *A tatárjárás emlékezete.* Magyar Helikon, Budapest, 1981.
- Kristó 1986.** Kristó Gyula: *Az Árpád-kor háborúi.* Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1986.
- Kristó 1986.** Kristó Gyula – Dercsényi Dezső (szerk.): *Képes Krónika.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986.
- Kristó 1996.** Kristó Gyula (szerk.): *A honfoglalás korának írott forrásai.* Szeged, 1996.
- Ligeti 1962.** Ligeti Lajos (szerk.): *A mongolok titkos története.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1962.

- Makk 2000.** Makk Ferenc: *A tizenkettedik század története*. Pannonica Kiadó, Budapest, 2000.
- Moravcsik 1988.** Moravcsik Gyula: *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- Németh 1953.** Németh Gyula: *Kun László nyögérei*. *Magyar Nyelv*, 49. (1953) 304–318.
- Szentpéteri 1925.** Szentpéteri Imre: *Bolgárország IV. Béla királyi címerében*. In: Lukinich Imre (szerk.): *Emlékkönyv gróf Klebelsberg Kuno negyedszázados kulturpolitikai működésének emlékére, születésének ötvenedik évfordulóján*. Rákos Jenő Budapesti Hirlap Ujságvállalata Nyomdája, Budapest, 1925.
- Szentpétery 1999.** Szentpétery Imre – Szovák Kornél – Veszprémy László et al. (szerk.): *Scriptores Rerum Hungaricarum*. Vol. III. Budapestini, MCMXXXVII. Nap Kiadó Bt., Budapest, 1999.
- Szűcs 1993.** Szűcs Jenő: *Az utolsó Árpádok*. História MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1993.
- Veszprémy 2001.** Veszprémy László (szerk.): *Anonymus: A magyarok cselekedetei.; Kézai Simon: A magyarok cselekedetei*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- Wertner 1915.** Wertner Mór: *Magyar segítőcsapat a göllheimi csatában*. *Hadtörténelmi Közlemények*, 16. (1915) 1. sz. 59–84.

